

Tunceli'de Koç-Koyun Heykelleri ve Balballar

DR. MUSTAFA AKSOY

MARMARA ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK EĞİTİM FAKÜLTESİ

Gelenek ve onun önemli temsilcisi olan damgalar-şekiller, tarihin eski sayfalarının yeni yorumlarla hâlihazırda okunması veya tekrar tekrar dile getirilmesidir. Ancak, bu tekrarlar her zaman aynı şekilde olmayıp bazen sosyo-kültürel değişimin gereği olarak farklı biçimlerde olabilmektedir.

Geleneğin önemli temsilcileri olan etnografya eserlerinden mezar taşları ve halı-kilimler adeta sosyal bilim araştırmalarında en yalın ve en önemli kaynakları meydana getirirler. Çünkü onların yapıcıları halktır. Halk kültürü ise en ez etkileşim sonucu ortaya çıkarlar. Ayrıca halkın geleneği, kültürel dokunun en sık dokunduğu





■ Tunceli-Pertek, Batı Sibirya, Hakasya ve Tuva'dan balballar. Mustafa Aksoy arşivi.

alan olmakla beraber, son derece muhafazakâr bir yapıya da sahiptir. Bundan dolayı bir kültürün en muhafazakâr ve kalıcı unsurlarını doğum, evlilik, ölüm, mezar taşları gibi etnografya eserlerinde görmek mümkündür.

Fakat Türkiye'de sosyal bilimlerle ilgili eserlerde, genellikle gelenek ve geleneğe bağlı olarak yapılan etnografik eserler, resmî olmayan sosyal grupların basit ifade biçimleri olarak değerlendirilmiştir. Oysa gelenek bir şeyin veya şeylerin yapıya gelmiş, kurumlaşmış örüntüsüdür. Bu sebeple gelenekler, etnografya eserleri ve sosyal zihniyetler, bir sosyo-kültürel yapının adeta sosyal DNA'larıdır.¹ Bu sebeple, etnografya eserleri insanların basit sosyal faaliyetlerinin sonucu olmayıp, sosyal grupların veya milletlerin tarihi vesikalardır.

Tunceli'de 1993, 1997, 2005 ve 2007 olmak üzere kültür sosyoloji konusunda saha araştırmaları yaptım. Bu araştırmalarımın hareketle Tunceli için şöyle diyebilirim: Tunceli coğrafi özelliğinden dolayı nüfus hareketliliğinin çok az olduğu bir fizikî yapıya sahiptir. Ayrıca Tunceli halkının önemli bir kısmının Alevî inançlı olması da kültürel muhafazakârlık konusunda önemli bir faktördür. Bu ve başka faktörlerden dolayı Tunceli âdete bir açık hava etnografya müzesini çağırıştırılmaktadır. Örneğin en otantik mezarları, halı-kilim örneklerini Tunceli merkezine ilçelerindeki yerleşim yerlerinde görmek mümkündür.

Bu makalede Tunceli'deki araştırmalarımın beni en çok etkileyen halı-kilimlerdeki damgalar ile balbal, koç-koyun mezar taşları hakkında ki bazı tespitlerimi sunacağım. Tunceli hakkındaki önemli teklifim ise Tunceli merkezinde olmak üzere Dersim coğrafyasını (Tunceli, Elazığ, Bingöl, Er-

zincan) kuşatacak şekilde bir etnografya müzesinin açılmasıdır. Çünkü Türkiye'deki en önemli tarihî değere sahip etnografya eserleri bir bir yok almaktadır. Örneğin Diyar Ağa'nın eşyaları bir depoda çürümeye terk edilmiş ve Atatürk'le olan fotoğrafının orijinali İl Özel İdaresi'nin demir başında kayıtlı olması gözükmeyle beraber yerinde yoktur. Diğer yandan tarihî mezar taşları defineciler ya da başka insanlar tarafından çeşitli şekilde yok edilip, tahrip edilmektedir.

Tunceli'de Balballar

Balballar konusunda önemli tartışmalardan birisi balbalın tanımı hakkında olup, burada o tartışmalara girmeden balbalların ortaya çıktığı ve yaşadığı kültürel coğrafyadan hareketle Tunceli'deki balballardan söz edeceğim.

Eski Türk tarihi konusundaki uzmanlığıyla dünyaca tanınan Ögel, "Göktürkler umumiyetle mezarlarının üzerine bir heykel koyarlardı. Bu âdet sonradan Bulgarlar ve Kumanlarda da devam etmişti. Mezar üzerine heykel dikme âdetinin mahiyeti henüz daha iyice anlaşılmış değildir. Altay dağlarındaki kurganların hem dikilmiş taşlara ve hem de bunların yanında bazı heykellere rastlamaktayız"² diyerek balbalların Altay ve Moğolistan coğrafyasına temas eder.

XIII. yüzyılda Moğolistan'a seyahat eden misyoner Rubruk, da balballardan şöyle söz eder: "Kumanlar, mezarlarının üzerine bir tepe yaparlar. Bunun üzerine doğu yönüne dönük ve karnının üzerinde elinde bir kase olan heykel dikerler."³

Aslında bütün araştırmacılar Balbalların kaynağı olarak Orta Asya ve

Türk kültür coğrafyasına işaret eder. Mesela Nowgorodowa'a "Moğolistan'da Eski Sanat" adlı eserinde balbalları "eski Türklerin mezar taşları" olarak ifade eder.⁴

Koç koyun-heykelleri ile balbalların kadim Türklere âit bir gelenek olduğu Altaylar'daki, koç-koyun ve balbal heykelleri konusundaki çalışmalarla tanınan Borisenko ve Khudyakov, tarafından "Sibirya Sempozyumu"nda "Sibirya'da Eski Eserler" adlı bildiride şöyle ifade edilmiştir: "İnsan ve hayvanların (koç, koyun, aslan, at) taştan yontulmuş heykelleri eski Türklerin ana eserlerindedir. Bunun gibi anıtlar ilk defa 1722'de, D. G. Messerschmidt ve F. I. Strahlenberg tarafından Minusinsk bölgesinde bulunmuştur. Ayrıca Strahlenberg bunların Minusinsk Tatarlarının kültü olduğunu ifade eder. Çin kaynakları da koç, koyun, at ve insan heykellerini M.Ö. 1000 ilâ M.S. 1000 yılları arasında tarihlendirerek bu eserlerin eski Türklere âit olduğunu belirtirler."⁵ Ayrıca "Altay Taş Yapıtları" adlı bir eserde Altaylar bölgesindeki Türklere âit 300 civarındaki balbal ile Moğolistan'daki bazı balballar fotoğraflanarak bunların özellikleri, buldukları yerler ve müzeler anlatılmıştır.⁶

Bu satırların yazarı da Tuva, Hakasya, Batı Sibirya, Türk Cumhuriyetleri, Ukrayna, Moldova, Romanya ve Makedonya'da yaptığı araştırmalarda çok sayıda koç-koyun ve balbal olarak bilinen mezar taşlarını görmüş ve onları fotoğraflarla arşivlemiştir.⁷

Kumanova müzesinde insan şeklinde yapılmış bir, Üsküp müzesinde ise üç mezar taşı bulunmaktadır. Kumanova müzesindeki tarihi belirtilmemiş. Üsküp müzesindekiler ise Vardar bölgesinden getirilmiş olup tanıtım yazılarında "insan biçiminde mezar ta-



■ Tunceli-Ovacık, Geyiksuyu (Sın) köyünde bir balbal ve araştırmacı Yusuf Arslan

şı” (yâni çok bilinen adıyla balbal ya da stel-stela yazılmamıştır) ve M.S. 3.yy. yazıyor. Bunlardan ikisi Prilep şehrinin Dunje ve Kalen köyünde, diğeri ise Tikveş gölünün kuzeyindeki Kavadarci şehrinin GornaBoshava köyünde bulunmuştur. Mezar taşlarını tanıtan yazıda, mezar taşlarının hangi halka âit olduğu da belirtilmemiştir.⁸ Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi konu hakkında araştırma yapan uzmanlara göre bu tip mezar taşlarının M.Ö. Altaylar ile Kuzey Moğolistan olduğu ve ilk örneklerinden günümüze kadar Türk kültür coğrafyasında görüldüğü bilinmekte ve yazılmaktadır.

Türkiye’de ise eski tarihli balballar Hakkari ile Mardin’de, en yenilerine ise Tunceli ile Erzincan’da tespit edilmiştir.

Hakkari balbalları milattan önce 1500, Mardin-Kızıltepe Girbelli höyüğünde bulunan balballar ise M.Ö. IX. yüzyıl olarak tarihlendirilmiştir. Tunceli Pertek’de ise ölüm tarihleri 1960, 1966, 1968 ve 1969 olan insanların mezarları üzerinde balballar bulunmuştur.⁹ Aslen Tunceli’nin Nazimiye ilçesinden olan ve ailesi Tunceli merkezinde yaşayan genç araştırmacılarından Yusuf Arslan’da 2011’de yaptığı araştırmalarda Ovacık ve Pertek’te farklı tarihli yeni balballar tespit etmiştir.*

Erzincan Refahiye ilçesi Eskikonak köyü (söz konusu eserin yazarı bu köyden) ile Kırıktaş köylerinde de çok sayıda balbal tespit edilmiştir.¹⁰

“11 Ağustos 1998 tarihinde Hakkari kent merkezinde, bir rastlantı sonucu 13 adet taş (dikilitaş) stel bulunmuştur.”¹¹ Bu taşlar daha sonra Van müzesine taşınmıştır. Hakkari balbalları hakkında arkeolojik kazılar da yapan Sevin, “...M.Ö. II. bin yılın sonları-

na doğru Orta Asya’da görülür. Kuzeybatı Çin’de, Altay yöresindeki Xemirxek ırmağı vadisinde ele geçirilmiş antropomorf bir stel bunun en güzel örneğidir” ve “Hakkari balbalları M.Ö. XV. yüzyıl olarak tarihlendirilebilir”¹² der. Dolayısıyla bu taşların kültür coğrafyasını Türk dünyasının kültür alanında aramak gerekir. Zaten balballar denince akla Türk kültür coğrafyası gelir. İsteyenler bu konuda Rus kaynaklarında daha fazla bilgiye ulaşabilir.

Bilgilerimize göre Türkiye’nin en batısındaki balbal ise Çanakkale’nin Bayramiç ilçesinin Tahtacı köyü olan Koşuburnu’nun eski mezarlığı olan Düzeğrek’te olup üzerindeki tarih 1931’dir.

Tunceli’de Koç-Koyun Heykelleri

Koçbaşı damgası âdeta Türk kültürünün bir mührü gibi Anadolu’dan Altaylar’a kadar olan çeşitli mezar taşlarında ve halı-kilimlerde varlığını sürdürmektedir. Ayrıca Anadolu’da geleneksel anlayışa göre dokunan halı ve kilimlerdeki hâkim damga koçbaşıdır. Mezar taşlarındaki koçbaşı damgası de özellikle Doğu Anadolu mezarlarında olup, koç heykelinin en son örneklerini de Tunceli ilindeki mezarlıklarda görmekteyiz.

Türk halı-kilimlerinin genel karakteristik özelliğini de koçbaşı damgaları oluşturmaktadır. Türkiye’de en önemli koç-koyun heykelleri hakkındaki en kapsamlı ve önemli eserin yazarı Çay’a göre de koçbaşı damgalarını Türk hayvan üslubunun en güzel karakteristik üslubu olarak en yalın biçimiyle Japonya’dan Anadolu’ya kadar olan Türk mezar taşlarında görmek mümkündür.¹³

Kazakistan’da kurban olarak koç kesilmişse koçun başını ancak baba parçalar ve çocuklarına dağıtır. Kurban kesildiğinde baba evde değilse, koçbaşı parçalanmadan haşlanmış olarak bekletilir. Fakat evde ata-baba (dede) varsa ve ayrı bir evde oturuyor olsa da koçbaşını parçalama hakkı dedeninindir. Ancak dede izin verirse koçbaşını parçalayabilir.

Koç kurban etme geleneği aslında Türklerin en önemli kurban geleneğidir. Örneğin Hunlar da tanrılara kurban edilen hayvanların arasında en makbul olanı “koç”tu. Ayrıca kurban hayvanları, özellikle de “at” ve “koç” Türklerde mezar taşı olarak da kullanılmıştır. Göktürklerde de görüldüğü gibi en önemli kurban hayvanları at, dağ koyunu ya da koçtur. Bunlardan atın göge, koçun da toprağa kurban edildiği bilinmektedir.¹⁴

Cenaze ya da toylarda (çeşitli törenler) koç kurban kesilirse, koçun başını parçalama hakkı o cemaatteki en yaşlı ve saygıdeğer kişisindedir. Bu insan koçbaşını parçaladıktan sonra koçun kulağını oradaki yaşca en küçüğe verir. Bunun anlamı “çok dinle, az konuş” demektir. Sonra parçalanmış koçbaşından sırayla herkes bir parça alarak parçalama işlemi sona erer. Bu bilgiler koçbaşının önemi hakkında bize bazı ipuçları vermektedir. Fakat niçin başka hayvan değil de koç dediğimizde doğrusu, doyurucu bilgi alamadık. Denilenler şunlardan ibaretti: Koç ilk kurbanlık hayvandır. At bizim için çok önemli olduğundan onu sık sık kesmezdik. Ayrıca bizim burada keçi, inek gibi hayvanlar fazla değildir.

Kazakistan millî müzesinde, orta Kazakistan’da bulunmuş, milattan önceki çeşitli yüzyıllara âit olan, topraktan yapılmış çeşitli koçbaşları, bir adet koç şeklinde mezar taşı ile ayakları üzerinde üç adet koç başı olan bir tunç kazan vardır. Diğer yandan Kazakistan’daki birçok türbenin üzerinde koçbaşı veya koç boynuzu vardır.

Nazimiye’deki Düzgün Baba türbesinde de kurban edilen koçboynuzlarının belli bir yerde toplanıp saklandığını görmüştük.

Ayrıca araştırma yaptığım yerlerdeki müzelerde çeşitli devirlere âit koçbaşları, koçbaşı mezar taşları ile üzerinde koç başı damgası olan çeşitli etnografya eserleri bulunmaktadır.*

Kazakistan’da Dede Korkut’a Korkut Ata derler. Korkut Ata’nın esas mezarı Seyhun nehrinin taşması sonucu sular altında kalmıştır. Temsilî mezarı ise nehirden zarar görmeyecek şekilde bir tepenin başında yapılmış olup, mezarına varmadan büyük bir koç heykeli sizi karşılar.

İslâm öncesi Türklerin kültürü hakkında yaptığı araştırmalarıyla tanın ve çalışmaları birinci kaynak eserler arasında gösterilen Esin de Türklerdeki hayvan üslubu hakkında şunları ifade eder: “Zoomorfik motiflerden, oturmuş koç heykelleri de Siwet-ulan ve Moğolistan’daki Gök-Türk muhiti-ne has görünmektedir. Bunların bilhassa mezarlarda bulunması, henüz daha anlaşılmamış bir mânâ ifade etmiş olsa gerek. Tabgaç mezar taşındaki koç-başlı ejder tasvirini de bu münasebet ile hatırlıyoruz. Siwet-ulan üslubunda, bir çift karşılıklı koç heykeli Kül Tigin külliyesinde, yazılı taşın bulunduğu avlunun girişinde durmakta idi. Bu koç heykelleri, Türk mezarlarının bir hususiyeti olarak, Türklerin göç ettiği yollar boyunca dizilmiş ve Mangışlak’dan geçerek Anadolu’ya kadar uzanmıştır”¹⁵

Gerçekten de Kazakistan ve öbür Türk cumhuriyetlerindeki önemli türbelerin üzerlerinde, mezar taşlarında ve mezarların duvarlarında koçbaşı ya da koçbaşı damgalarını sıkça görmek mümkündür. Hatta 1997’de Mangışlak’da yaptığımız araştırmada eski İskit mezarlığı diye bilinen tarihi mezarlıkta mezar taşı olan koç heykeli üzerindeki Arapça yazının (yazı çok eski olduğu için tam okunamıyor) yöre halkı “Ya Allah Ya Muhammed Ya Ali” olduğuna inanıyor.*

Koç-koyun heykellerinin tarihi kaynakları Moğolistan, Altay bölgesi yani kadim Türklerin kültür merkezi olmasına rağmen Türkiye’deki koç-koyun heykelleri önemli oranda Karakoyunlu* (1365-1469) ve Akkoyunlu* (1403-1508) isimleriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Hatta 2005’de Diyarbakır’da yaptığımız bir araştırmada müzedeki bazı koç mezar taşlarının bir kısmının neden beyazımsı, bir kısmının da neden siyahımsı olduğunu sorduğumu da beyazımsı olanların Akkoyunlulara, siyahımsı olanların da Karakoyunlulara âit olduklarını öğrenmiştim. Oysa Akkoyunlular ve Karakoyunlular tarih sahnesine çıkmadan önce, siyahımsı ve beyazımsı renklerdeki koç-koyun heykellerinden çok sayıda örneklerini Türkistan kültür coğrafyasında görmek mümkündür. Hatta bunlardan bazıları milattan önceki tarihlere âittir. Bu konuya yukarıda kısaca değinmiştik.

Mezar taşlarının renklerinin farklı olmasında yöredeki taşların ya da taşları kullanan ustaların tercihlerinin daha belirleyici olması muhtemeldir. Diğer yandan Karakoyunlu ve Akkoyunlu bir boyun adı olmayıp çeşitli Türk boylarının meydana getirdiği devletlerin adıdır. Ayrıca eğer koç, koyun heykellerinin renk farklılığını yukarı-

daki anlayışa göre tasnif edersek o zaman Karakeçili ve Sarıkeçili aşiretlerinin de kendi renklerini aramak gerekir. En önemlisi ise Karakeçili, Sarıkeçili, Karakoyunlu, Akkoyunlu isimleri Türk tarihinin çok geç dönemlerinde ortaya çıkmışken koç-koyun heykellerinin milattan önce var oldukları bilinmektedir. Üstelik yukarıdaki devlet ve aşiret isimleri Türklerin iki büyük grubundan biri olan Oğuzlarla ilgilidir. Oysa koç-koyun heykelleri Oğuz olmayan Türk grupları arasında daha yaygın olarak görülmektedir ve görülmüştür.

Dolayısıyla biz Türkiye’deki koç-koyun heykellerini aşiretlere boylara ve bazı Türk devletlerine göre değil de Türk tarihi ve kültürü esas alınarak tanımlanmasını savunuyoruz. Çünkü tarih ve kültür Erol Güngör’ün de dile getirdiği gibi parça parça bir süreç olmadıysa, herhangi bir kültür unsuru kültürel yapıdan ayrı olarak veya kültürel süreç dikkate alınmadan değerlendirilemez.

Böyle olmakla beraber önemli bulduğumuz bir makalede ise “Anadolu’daki koç, koyun heykellerinin Akkoyunlularla, Karakoyunlulara âit oldukları öteden beri kabul edile gelmiştir... Anadolu’daki koç ve koyun heykellerinin Akkoyunlular ve Karakoyunluların hâkim oldukları sahalarda bulunmaları yukarıdaki fikri doğrular”¹⁶ denilmektedir.

Genel olarak heykellerin yaşları ve buldukları alanlar dikkate alındığında yukarıdaki görüş kabul edilebilir niteliktedir. Fakat bu durumda Karakoyunlu ve Akkoyunlu kültür coğrafyası dışında kalan Afyon, Artvin, Trabzon ve Rize gibi yerlerdeki koç-koyun heykellerinin veya başlarını* nasıl açıklayacağız? Diğer yandan yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Sibirya’dan Balkanlar’a kadar olan Türk kültür coğrafyasında Türklerin halı-kilimlerindeki koçbaşı damgalarını, mezarlar ve türbelerdeki koçbaşlarını nasıl izah edebiliriz?

Bu sorunun cevabı önemli bir araştırma alanı olmasına rağmen konu aşığıdaki atfı yaptığımız eserde üç sayfada sadece bir kaynak (o da konuyla ilgili olmayan) gösterilerek açıklanmıştır. Aşağıdaki ifadeler zaten konuya nasıl yaklaşıldığını çok iyi anlatmaktadır. Söz konusu eserde şöyle denmiştir: “Kürt yerleşim merkezlerinde bulunan mezarlıklarda tanrılara kurban olarak sunulan koyun ve koç mezar taşlarına rastlanılmıştır. Erciş, Van, Ahlat, Dersim kentleri ile dolaylarındaki mezarlarda bulunan bu eserlerin bazıları Van Müzesi’ne teslim edilmiş, bir bölümü de okul bahçelerine ya da resmî dairelerin giriş kapılarına yerleştirilmiş-

tir. Bu tür mezar taşları ile ilgili olarak derinliğine bir inceleme yapılmamıştır. Dersim’in Ovacık ilçesi Kozluca köyü mezarlığında bulunan iki koç mezar taşında, koçların gövdelerinde Güneş tanrısı Şimig/Şamaş’a âit semboller vardır. Şimiği, günümüzdeki Kürtlerin ataları olan Hurrilerin güneş tanrısıydı. Daha sonraki dönemlerde Şamaş* adını almıştır. Mezar taşlarının üzerinde, güneş sembolünün yanı sıra kılıç, yay, balta, tüfek, kama, makas, ibrik, süvari, insan tasvirleri, at, geyik, keçi, koç ve koyun gibi hayvan motifleri de görülmektedir.”¹⁷

Yukarıdaki görüşlerin aslında ciddiye alınır bir tarafı yok. Örneğin koçbaşı heykelindeki “güneş sembolü”ne dikkat edilip, ona önem veren araştırmacının o sembolün başka nerelerde de olduğuna dikkat etmesi gerekmez miydi? Diğer yandan koçbaşı heykeller üzerindeki çeşitli şekillere dikkat eden bir araştırmacının koçbaşı heykellerin en eski örneklerinin neden Altaylar ile Moğolistan’da olduğuna ve neden bu coğrafyalarda çok yaygın olarak kullanılmasına değinmesi ve cevap vermesi gerekmez miydi? Ayrıca Anadolu’daki koçbaşı heykelleri Hurriler ile Şamaş’la açıklayan yazar Ana-



dolu'daki koçbaşı heykellerin Alevî inancı insanların yaşadığı yerlerde daha sık görülmesine dikkat etmesi gerekmez miydi?

Bender ve benzerlerinin görüşleri aslında cevap verilmeye değer. Fakat bu tip görüşlere cevap verilmediğinde, zamanla kimileri tarafından önemsenip, önemli kaynak olarak kabul edilmektedirler.

Bender'in görüşlerinin aksine Baba Mansur Ocağı'ndan Erdal İnan Sevin, konu hakkında şöyle der: "...koç ve at heykelleri genellikle kırsal alanda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Anadolu'daki örneklerin %46'sını bünyesinde toplayan Tunceli (Dersim) coğrafyası günümüze kadar bu geleneğin devam etmesinde, bölgede genel olarak kabul gören Alevî-İslâm inancının etkisi dikkat çekicidir... İslâmiyet sonrası Türk boylarının hâkimiyet sürdürdükleri alanlarda yer alan insan ve hayvan tasvirli mezar taşlarının varlığı bizi ister istemez İslâmiyet öncesi Orta Asya kültür ortamına götürmektedir."¹⁸

Etnografik eserlerin tarihi kaynaklarını bilmeden Anadolu tarihiyle ve coğrafyasıyla sınırlı kalarak izah etmek mümkün değildir. Örneğin, saha çalışması yapılarak ve konu hakkında önceden yapılan çalışmalardan hareketle hazırlanan Tarih Kaynak Olarak Sibirya Halkları Motifleri¹⁹ adlı eserde, Türkiye'deki etnografya eserlerinde görülen neredeyse bütün damga, şekil ve süs örneklerini görmek mümkündür. Hatta bu esere konu olan bölgelerdeki insanların neredeyse yüzde biri dahi günümüzde bile İslâmiyet'le henüz tanışmamış oldukları hâlde, Türklerin İslâm dinini kabul etmelerinden sonra oluşan ve Rumî sanatı olarak ifade edilen süsleme örneklerinden bolca görmek görülmektedir.

İvanon'un eseri gibi bir diğer eser de Findley tarafından yazılmıştır.²⁰ Findley, Türk etnografya eserlerinden olan halı-kilimleri esas alarak farklı bir Türk tarihi yazmıştır. Bu eserin içeriğinde bazı eksik ve hatalı görüşler olsa da, etnografya eserlerinden hareketle farklı bir tarih yazılmış olmasından dolayı son derece önemlidir. Etnografya eserlerinden hareketle tarih yazımında önemli bir isimde Burke'dir.²¹ O her türlü etnografya eserinin tarih yazımında nasıl kullanılacağını örnekleriyle anlatmıştır. Umarız bu tür çalışmalar Türkiye'deki sosyal bilimcilere de ilham kaynağı olur.

Sonuç olarak, Türkiye'deki sosyal bilimciler genel olarak Türkiye'deki etnografya eserlerini ve onların tarihi kaynaklarını görmezden gelerek Türkiye'nin sosyal yapısı hakkında görüşler



■ Moğolistan'da eski Türklerle ait mezar taşları, Nowgorodowa'nın eserinden.

ifâde etmişlerdir. Oysa bu eserler sosyal grupların tarihi geleneğinden kaynaklanarak, geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktarılan, tarihi vesikalar- dır. Ayrıca bu metinler, resmî kurumlar tarafından yazılmadıkları için de, halkın en yalın duygu ve düşüncelerini ifade ederler. Dolayısıyla etnografya eserleri bir sosyal grubun veya milletin tarihi yazılırken ilk önce başvurulması gereken vesikalar olarak, ilgilileri beklemektedirler.²² Ancak bu bekleme süresi uzun olduğunda olumlu sonuçlara ulaşılabileceğini sanmıyorum. Çünkü sanayileşmenin veya modernizmin getirdiği olumsuz şartlar, bu eserlerin her gün daha çok yok olmasına neden olmaktadır.

Dipnotlar

- 1 M. Aksoy; "Türk Kiliminin Şifresi Çözülde", Aksiyon Dergisi, Sayı: 598, 22 Mayıs 2006.
- 2 Bahaeddin Ögel; İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi, Ankara, 1991, s.165-166.
- 3 W. Von Rubruk; Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255, Çev.: E. Ayan, İstanbul, 2001, s.42-43.
- 4 E. Nowgorodowa; Alte Kundes der Mongolie, Leipzig, 1980, s.219, 221.
- 5 A. Y. Borisenko- S. A. Khudyakov; "Drevnetyurskiye Pamyatniki Yeniseya", Mejdunarodniy Sempozyum o Sibiria, (Sostavitel, V. İ. Molodin), Novosibirsk, 1998, s.52-53.
- 6 V. D. Kubarev; Kamenniye İzvayaniya Altaya, Novosibirsk-Gorno Altaysk, 1997.
- 7 Bakınız: www.mustafaaksoy.com
- 8 M. Aksoy; "Makedonya'da Balballar,

İskitler-Türkler", Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, Sayı: 297, 2011.

- 9 Ertuğrul Danık; " Dersim'de Unutulan Bir Gelenek: Büst Şeklindeki Mezar Taşları", Munzur Dergisi, Sayı: 2, 2000, s.71-76.
* Önemli bir bulgusunu kendinden önce kullanmama izin verdiği için Sayın Arslan'a teşekkür ederim.
- 10 Dursun Gümüsoğlu; Anadolu'da Bir Köy Eskikonağ, İstanbul, 2004.
- 11 Veli Sevin; Hakkari Taşları Çıplak Savaşçıların Gizemi, İstanbul, 2005, s. 17.
- 12 Veli Sevin; a. g. e., ss.71, 107, 109.
- 13 M. Abdulhaluk Çay; Anadolu'da Türk Damgası, Koç Heykel-Mezar Taşları ve Türklerde Koç-Koyun Meselesi, Ankara, 1983, s.34.
- 14 Nejat Diyarbakırlı; Hun Sanatı, İstanbul, 1972, s. 92-93.
* Bazı örnekler için: www.mustafaaksoy.com "Mezar Taşları" bölümündeki fotoğraflar.
- 15 Emel Esin; "Ötüken İllerinde M.S. Sekizinci ve Dokuzuncu Yüzyıllarda Türk Abidelerinde San'atkar Adları", Türk Kültürü El-Kitabı, Cilt: II, Kısım la, İstanbul 1972, s.50
* Bakınız: www.mustafaaksoy.com "Mezar Taşları".
* Karakoyunlular, Erciş merkez olmak üzere kuzeyde Erzurum ve güneyde Musul'a kadar uzanan Doğu Anadolu'da devlet kurmuşlardır.
* Kurucusu Karayülük Osman Bey, Oğuzların Bayındır boyuna mensup olup, Diyarbakır, Urfa, Mardin, olmak Güneydoğu Anadolu'da devlet kurmuşlardır.
- 16 Beyhan Karamağaralı; "Koç Koyun ve At Şeklindeki Mezartaşları", Anadolu'da Türk Mührü Ahlat, Haz.: İ. Nalbantoğlu, Ankara, 1993, s.18.
* Mesela sahipleri aslen Trabzonlu olan, İstanbul-Sirkeci'de bir otelde ve Beşiktaş-Üsküdar seferi yapan bir vapurda kurban olarak kesilmiş koçbaşlarının aslı olduğunu fotoğraflamıştım.
* Buradaki yıldız M. Aksoy tarafından konmuştur. "Asur ve Babil uygarlığında Şamaş olarak bilinen Utu, Sümerlerin ana tanrıçasıdır".
- 17 Cemşit Bender; Kürt Mitolojisi, İstanbul 2007, s.256.
- 18 Erdal İnan Sevin; "Koç ve At Şekilli Mezar Taşları", <http://www.babamansur.org.tr/blog/74?page=1> (Erişim: 11 Ocak 2012)
- 19 S. V. İvanov; Ornament Narodov Sibiri Kak İstoriceskiy Istoçnik, Moskva/Leningrad, 1963.
- 20 C. V. Findley; Dünya Tarihinde Türkler, Çev.: A. Anadol, İstanbul, 2006.
- 21 P. Burke; Afışten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları, Çev.: Z. Yelçe, İstanbul, 2009.
- 22 Mustafa Aksoy; "Tarihî Kaynak Olarak Etnografya Eserleri", Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı: 106, 2011, s.80.